

SREČANJA

SODOBNOST IN IZROČILO*

Za sodobno slovensko liriko gre in če bi ji hoteli kar se da poljudno opredeliti značaj, bi ga lahko ponazorili s tole na videz protislovno sodbo:

Med vsemi vejami umetniške stvarilnosti si je ohranila poezija največ žive zveze z domačim izročilom in ni doživela med drugo svetovno vojno nikakršnega upada ali vsaj začasnega zastoja, niti ni zapustila znatnih naplavin v nevarni plimi in oseki povojnega eksperimentiranja, tako da ustvarja danes samonikle vrednote navzlic tesnemu sožitju s polpreteklim slovstvom ali morda prav zavoljo tega sožitja. Stanje, ki velja o njem ugotoviti, da je nenavadno. Zato poudarjam, da je sodba, ki smo jo izrekli, vsaj na videz protislovna, saj vemo iz izkušnje, da se začne pesniška stvarilnost takrat, ko se že pregloboko usidra v tradiciji, pogrezati v mrtvilo, ki se razodeva bodisi v vsebinski neizvirnosti, bodisi v eklekticismu pesniške oblike. Res da bi se dalo nekaj takšnega nevšečnega tradicionalizma dokazati pri nekaterih malopomembnih pesniških talentih, vendar ta očitek nikakor ne prizadeva celote, če presojamo sodobno slovensko poezijo.

Ta nenavadni značaj slovenske poezije izvira do znatne mere iz dejstva, da se prepletajo v našem lirskeem ozračju živi tokovi štirih rodov, ki vplivajo na pesniško stvarilnost bodisi z učinkovitim izročilom svojega že uveljavljenega opusa, bodisi z neposrednim posegom v slovstveno delo.

Minilo je nekaj čez deset let, ko je umrl vodilni pesnik tako imenovane moderne, ki razodeva vidno sorodnost z avstrijsko, s češko, s hrvaško moderno ob prelomu stoletja — Oton Župančič. Tenkočutna emocionalnost tega poeta, njegov dar za dinamično kompozicijo, njegova bleščeča metaforika, ki zajema prav tako domiselno prvine impresionističnega izraza kakor tudi značilne poteze ekspresionistične tehnike — ta Župančičev pesniški svet bogati slovensko poezijo še danes z vsem čarom svoje dragocene dediščine. Ta dediščina še ni izčrpana, saj vpliva ponekod še na najmlajše rodove, vendar je zgodovinsko in estetsko že toliko preiskana, da ne dopušča več neposrednega posnemanja. Leta po drugi svetovni vojni so tudi že razčistila literarnohistorični pojem tako imenovanih dedičev slovenske moderne. Ta oznaka, ki jo še danes rabijo mnogi kritiki in zgodovinarji bodisi zavoljo njene priročnosti, bodisi zavoljo lastne nedomiselnosti, je nekoč zajela brez izjeme vse pesniške vrstnike Otona Župančiča ne glede na to, ali je bilo delo teh vrstnikov izvirno ali ne, čeprav so poznavalci že davno priznavali samoniklost takšnih poetov, kakršni so Alojz Gradnik, Pavel Golia, Igo Gruden, Fran Albreht in Lili Novy. Vsaj za teh petero imen se je pravda o izvirnosti ali neizvirnosti že zaključila v njihov prid. To preglednost je znatno pospešila povojna praksa slovenskih založb, ki nudijo leto za letom izbore starejših sodobnih pesnikov. Med takšne antologije, ki v smiselni kompoziciji obnavljajo pesniški profil teh osebnosti, velja šteti štiri zbirke, izšle med leti 1950—1960: Grudnove *Pesmi*, Goljeve *Izbrane pesmi*,

* Objavljamo uvodne besede v matinejo slovenske lirike, ki jo je dne 16. aprila 1961 priredil v Grazu umetniški klub *Forum Stadtpark* in ki so se na nji brala dela Mateja Bora, Ivana Minattijsa in Kajetana Koviča. — Ured.

Gradnikovo *Harfo v petru* in *Oboke* pesnice Lili Novy. Tak pesniški obračun čaka med to petorico še Frana Albrehta, ki se je po prvi svetovni vojni uveljavil med pionirji slovenske socialne in vojne pesmi.

Ob tem starem pesniškem rodu, ki sodeluje s svojim zgledom še dovolj živo v sodobni poeziji, čeprav sega z rojstnimi letnicami svojih pripadnikov še v osemdeseta leta minulega stoletja in je smrt pobrala že trojico tako vidnih poetov, kakršni so Golia, Gruden in Lili Novy, podaja prvi obračun tudi že naslednja generacija — pesniki, rojeni med leti 1900 in 1905.

Ta rod je dal mnoga ugledna imena. Med njimi sta že pokojna Srečko Kosovel in Miran Jarc, med živimi pa obravnavata zgodovina in kritika pogosto osebnosti Toneta Seliškarja, Antona Vodnika, Vide Tauferjeve, Edvarda Kocbeka, Mileta Klopčiča in Boža Voduška. Pesniška zapuščina zgodaj umrlega Srečka Kosovela, ki ga literarna zgodovina po pravici opredeljuje za vodilnega pesnika tega rodu, je izšla že v kritični izdaji med tako imenovanimi klasiki (*Zbrano delo I, Pesmi*, 1946); obširen izbor pesniškega, dramskega in proznega dela v partizanih padlega Mirana Jarca je dalo leto 1960 pod naslovom *Človek in noč*. Drugi so ta čas izdali po zgledu starejših vrstnikov pregledne izbore pesmi iz predvojnih in povojnih let, tako Vida Taufer *Izbrane liste*, Tone Seliškar *Pesmi in speve*, Mile Klopčič ponatis *Preprostih pesmi* in izbor pesniških prevodov *Divji grm*. Kakor Mile Klopčič se je tudi Božo Vodušek posvetil po vojni pretežno prevajalskemu delu, čeprav je ta čas dokazal zrelost svoje osebnosti tudi z novimi pesmimi in štejejo poznavalci že njegovo prvo zbirko *Odčarani svet* (1959) med mojstrovine sodobne lirike. Anton Vodnik, ki je dosegel pesniški višek z *Glasom tišine* (1959), je izdal še pred to zbirko dva izbora svoje lirike, *Srebrni rog* in *Zlate kroge*. Mimo Antona Vodnika, katerega povojni delež slovenski poeziji nikakor ne zaostaja za njegovim delom med obema vojnama, in mimo Edvarda Kocbeka, katerega knjižni izbor vojne in povojne lirike javnost še pričakuje, so pesniki tega rodu, ki je nosil težo pesniške izpovedi v dobi med obema vojnama, vsaj do znatne mere že zaključili svoje delo.

Če odštejemo vrstnike moderne, kakršni so Golia, Gruden in Lili Novy, ki jim je smrt prekinila pesniško delo, ter Frana Albrehta in Alojza Gradnika, ki sta že dosegla zadnjo zrelost, tako da v njunem delu ni pričakovati bistvenih dodatkov, zavzemajo po uglednih vrstnikih Srečka Kosovela najvidnejše mesto v sodobni pesniški stvarilnosti pri Slovencih trije pesniki, rojeni med leti 1912-1914 — Jože Udovič, Matej Bor, Cene Vipotnik.

Najbolj znano ime v tej trojici je vsekakor Matej Bor, pesnik ljudske vstaje, »dvorni pesnik Veličanstva Revolucije«, kakor se je sam imenoval v zanosnih verzih prve, še ilegalno izdane zbirke *Previharimo viharje* leta 1942. V primeri z Udovičem in Vipotnikom je Matej Bor nenavadno vsestranski, podjeten in plodovit. Jože Udovič in Cene Vipotnik sta objavila v raznih periodikah po letu 1938 že toliko dognanih pesmi, da je profil njunih osebnosti že povsem opredeljen, vendar se je med njima doslej samo Vipotnik odločil za knjižni izbor pesniškega dela. Tako je zbirka *Drevo na samem*, izšla v letu 1956, doživela v javnosti živahen odziv in utrdila pesniku literarno veljavo. Drugače Bor. Njegove objave so tako številne, da vsaj na prvi pogled ni pravega ravnovesja med različnimi vrstmi literarne produkcije. Po prvi zbirki je izdal še tri zbornike pesmi (*Pesmi*, *Bršljan nad jezom*, *Sled naših senc*), napisal sedem gledaliških del, ki so bila vsa uprizorjena, objavil filmsko

pesnitev *Bele vode*, sodeloval s scenarijem pri zabavnem filmu *Vesna*, izdal štiri knjižice za otroke (*Uganke*, *Pesmi o živalih*, *Ropotalo in ptice*, *Sračje sodišče*), prepesnil Bodenstedtove *Pesmi Mirze Schaffyja* in ustvaril pet odrsko učinkovitih prevodov Shakespearovih del, mimo tega pa se je javnost seznanila še z izborom njegove kritične in esejistične proze (Kritika, 1961).

Ze ta bežni pogled na javni nastop trojice Udovič-Bor-Vipotnik nakazuje, kako nenavadno različen je umetniški obraz teh treh pesnikov navzlic generacijski sorodnosti:

Udovičev zadržani, izrazito kontemplativni, v podzavestne tokove ujeti pesniški dar se že v vojnih temah umika iz predmetnosti v lirsko introspekcijo. Borov razgibani, napadalni, polemični temperament prenaša celo intimna ljubezenska doživetja v aktualni svet družbene problematike in se vselej uveljavlja v učinkovitih javnih manifestacijah. Vipotnikova nostalgčna narava, razpeta med skrajnosti individualne usode in družbene prizadetosti, teži po harmoničnem razpletu starega spora med namerami in dejanjem, med čuti in čustvom, med nagoni in zavestjo.

Skupen tem trem tako različnim pesnikom je le stilni izvor, zakaj prve pesmi so se jim porajale še med daljnimi odmevi zamirajočega ekspresionizma. Priznani in nepriznani vpliv njihovega pesniškega izraza na mlajši rod je tako očiten, da jim velja mimo estetske učinkovitosti priznati tudi že literarno-historični pomen, čeprav vsi trije še zore v svoj višek. Borovo delo si je pridobilo veljavo že kot dokument časa, zlasti še zato, ker se pesnik loteva znova in znova s nenavadnim pogumom aktualne tematike, kar dokazuje tudi znani ciklus pesmi *Šel je popotnik skozi atomski vek*. Pesniški opus Ceneta Vipotnika, ponazorjen v *Drevesu na samem*, razodeva tako v ljubezenski pesmi, kakor tudi v podobah težkega časa, v lirski obnovi osvobodilnih teženj in taboriščnih doživetij, čustveno zbranost in plemenito zadržanost refleksije: kvaliteti, ki ju še stopnjuje izrazit dar za ubrano kompozicijo ob intimni melodioznosti pesniške govorice. Jože Udovič, veliki virtuoz lirske abstrakcije, v pesniških začetkih soroden demonstrativno racionalnemu Božu Vodušku, prehaja v vojni poeziji tako kakor Cene Vipotnik v svet čustvene intimnosti in se loteva v povojnih pesmih nove tematike, ki sega v sfero kozmične vizionarnosti, tako da mu velja v tej trojici pripisati prilastek izrazite modernosti, s poudarkom na artistično privlačnost tega prilastka.

Trojica Udovič-Bor-Vipotnik ponazarja organski prehod med starejšimi predstavniki sodobne slovenske poezije in tistimi, ki jih pri nas zavoljo preglednosti radi nazivamo mlade. Ta rod je dal prve zanesljive priče pesniške stvarilnosti že med osvobodilnim bojem. Za simbol te vojne mladine velja literarnim kronistom padli Karel Destovnik-Kajuh, mlajši pesniški vrstnik Mateja Bora v agitacijskem zanosu partizanske pesmi. Profil teh pesnikov z rojstnimi letnicami 1920-1930 seve še ni zaokrožen, saj se oglašajo v govorici tega rodu ob reminiscencah na metaforiko Mirana Jarca, Boža Voduška in Mateja Bora kdaj pa kdaj še celo rahli prizvoki slovenske moderne.

Malodane vsi pripadniki tega rodu so izdali samostojne pesniške zbirke. Za nekatere izmed prvih objav po letu 1945 velja vsekakor ugotovitev, da so to še neposredni odmevi vojnih doživetij, bežni pesniški zapiski, dragoceni predvsem kot *signum temporis*. Tako Franceta Kosmača *Podobe našega pohoda* ali Jožeta Brejca *Partizanska lirika*. Zavestna namera skupnega nastopa se javlja pri tem rodu razmeroma pozno, šele v letu 1953 z drobnim zbornikom

Pesmi štirih (Kajetan Kovič, Janez Menart, Tone Pavček, Ciril Zlobec). Vendar so nekateri drugi razodeli že v prvih povojnih letih znatno osebno noto v izborih svojih pesmi, čeprav je bila tudi njim vojna prvo in odločilno doživetje, tako Peter Levec s *Koraki v svobodo* in Ivan Minatti s pesmimi *S poti*. Oba sta v naslednjih zbirkah — Levec z *Zelenim palom* in Minatti z zbirko *Pa bo pomlad prišla* — razširila motivni krog pesniškega sveta in tudi oblikovno prerasla prvotni okvir svoje lirike. V tematiki se ponekod bližata najmlajšim vrstnikom, ki so jim stiske povojnega časa narekemale pogled na svet. Med temi najmlajšimi si je prvi izoblikoval pesniški profil Kajetan Kovič, avtor *Prezgodnjega dne*: to je poet z znatnim vizualnim darom in razgibanim intelektom, ekonomičen v kompoziciji in izbiren v metaforiki, nadarjen za stilno opredelitev izbranega motiva, individualiziran v pesniški govorici, v dognanih pesmih že pravi virtuoz v preoblikovanju življenjskega gradiva v lirsko abstrakcijo. Med četvorico iz leta 1953 velja vsekakor omeniti še Janeza Menarta: že v zbirki *Prva jesen* (1955) je dokazal veliko oblikovalno spretnost, zlasti v *Vojnih slikah*, nenavadno živahen odziv v javnosti pa so doživeli *Časopisni stih* (1961), ki prikazuje skozi satirično prizmo reve sodobnega človeka. Menart in Kovič, izurjena v vseh spretnostih pesniške obrti in domiselna tudi v prevajalskem delu, sta že zgodaj spregovorila v lastni govorici, vendar oplajajo tudi njuno delo stilni tokovi iz polpreteklosti: kakor prevzema Menart aforistično in epigramatično dediščino duhovitega Pavla Golie, tako se prenavlja v Kovičevi lirski abstrakciji izročilo ekspresionističnega izraza v vsem obsegu od Mirana Jarca do Boža Voduška. To prelivanje starih tokov v nove struge, tako značilno za pesniško topografijo mladega rodu, se razodeva celo v kompoziciji in v metaforiki takšnih pesnikov, ki se zgledujejo pri poznih potomcih surrealizma in zavestno odklanjajo sleherni vez z domačim izročilom: nazoren primer te neprekinjene obnove je programski pesnik najmlajših modernistov Dane Zajc.

Dejali smo, da izvira značilna podoba sodobne slovenske poezije iz dejstva, da se prepletajo pesniške izkušnje štirih rodov tako živahno, da vplivajo na slovestveno stvarilnost bodisi z neposrednimi manifestacijami, bodisi z izročilom že uveljavljenega opusa. Ta značilna poteza nam omogoča razumeti, kako tesno se povezuje pri Slovencih sodobna poezija z izročilom polpreteklosti, literarnozgodovinsko povedano: z obširno dediščino, ki sega od moderne do odmevov ekspresionizma. Druga značilna poteza je ta, da slovenska poezija ni doživela nobene znatne diskontinuitete navzlic usodnim družbenopolitičnim pretresom med vojnimi in povojnimi leti. Drugod je vojna malone prekinila pesniško stvarilnost, v slovenski književnosti pa je že socialna tematika vzdrževala zvezo med družbenokritičnimi manifestacijami predvojne literature in tematiko osvobodilnega boja. Pesem socialnega protesta je uveljavila v slovenski poeziji močan poudarek celo v tistih predelih lirске emocije, ki sežejo v intimno sfero osebne izpovedi in erotične zavzetosti.

Družbenokritični in družbenoprostestni akcent sodobne slovenske poezije je v vsem območju od moderne do naših dni tako izrazit, da ustvarja za nepoučenega opazovalca vrsto navideznih paradoksov. Tako se je pokazalo, da je med pesniki po prvi svetovni vojni najsubtilnejši lirik tega rodu — Srečko Kosovel — vsaj v nekaterih manifestacijah svoje lirike hkrati tudi najizrazitejši programski pesnik socialnega protesta. To je dokazala pesnikova zapuščina, ki je bila objavljena v večjem obsegu šele po letu 1945. Soroden

paradoks se kaže v podatku, da je zloveščo tišino pred izbruhom druge vojne izoblikoval nenavadno učinkovito ljubeznivi, tolerantni, osebno nad vse dobrodusni pesnik Igo Gruden v *Dvanajsti uri* (1939). Ali še tretji, resda spet le navidezni paradoks: da je izpovedal intimno sožitje z osvobodilnim gibanjem poet, ki je na prvi pogled povsem odmaknjen nemirnemu času, ves zapreden v svet mističnih in mitičnih simbolov, lirik izrazito katoliške smeri — Anton Vodnik. Vsi ti navidezni paradoksi nakazujejo tedaj le značilni razvoj sodobne slovenske poezije, ki se razodeva v tem, da se dediščina polpreteklih rodov organsko veže s partizansko pesmijo in z družbenokritičnimi težnjami po vojni.

Trditev, ki smo jo izrekli ob začetku našega razmišljanja, tedaj nikakor ni protislovna:

Dejali smo, da se poraja sodobna slovenska poezija povsem organsko iz pesniškega izročila polpreteklosti, da si je ohranila stalnost celo med usodnimi vojnimi časi in da ustvarja navzlic zvestobi domačemu izročilu nove in samonikle vrednote, saj dokazuje že bežni pregled sodobne slovenske poezije, da ni med liriko ob prelomu našega stoletja in današnjimi težnjami nikakršnega bistvenega preloma, marveč da to celoto opredeljuje organska in neprekinjena zveza. Že po tej značilnosti je več kakor očitno, da je napovedala današnji pesniški razvoj že moderna in da so mlajši rodovi samo smiselno nadaljevali in stopnjevali izročilo moderne tako v nemiru vojnega trenja kakor tudi v letih družbene preosnove. V tem organskem sožitju pesniških rodov, ki so oblikovali podobo naših dni, je zajamčena, tako upamo, tudi bodočnost slovenske poezije.

Filip Kalan

SPREHODI OB VLTAVI

(Konec.)

Ponedeljek, 30. januarja

Za Novo leto mi je poslal Karel Konrad sedmi zvezek svojega Dela; v njem je znova natisnjen esej »Jugoslávské koló«, napisan ob obisku v drugem letu svobode.

Ta prelepi literarni potopis je najdragocenejši od vsega, kar je kdaj tujec napisal o naši deželi in o srečanjih z našimi ljudmi. In vendar — nikomur v naših krajih ni prišlo na misel, da bi prelil to nenavadno pisanje vsaj v enega od naših jezikov. Res, koliko jih je sploh pri nas, ki so prebrali Konradovo knjigo?

Danes nam je pripravila Irena Wenigová, zvesta posredovalka med literaturami naših narodov — tudi prevod »Glembajevih« je njeno delo — prijetno srečanje. Vsi, ki so se zbrali, od blizu poznajo Jugoslavijo: poleg gostiteljice je tu še avtor »Jugoslávskega kola« in pa radijski dramaturg Hlavníčka. Konrad je vstopil prvi in začelo se je s šalo, kakor je že navada pri njem. Postavil se je v kot, s kar se da resnim obrazom, in prav po švejkovski salutiral. Šele potem se mu je razpotegnil obraz v širok smeh in roke v objem. Konrad je bister in razgledan mož, duhovit kramljač in prijeten družabnik, predvsem pa do kraja preprost. Rad posluša in še raje govori, če že ne govori, pa vsaj nekaj reče, po navadi kaj takega, da je v besedi živa resnica ali iskreča se domislica.